

CATEGORIILE RAȚIUNII PRACTICE LA KANT

ALEXANDRU BOBOC

1. Kant a dat termenului de *categorie* semnificația de „forme de gândire”, „concepte ale intelectului”, „Stamm-begriffe”: „Aceeși funcție care dă diferitelor reprezentări unitate într-o *judecatã*, dã unitate și simplei sinteze de diferite reprezentări într-o *intuiție*, unitate care, în general vorbind, se numește concept pur al intelectului. Același intelect deci, și anume prin aceleași acte prin care a produs în concepte, cu ajutorul unității analitice, forma logică a unei *judecãți*, introduce cu ajutorul unității sintetice a diversului, care se găsește în intuiție în genere și în reprezentările lui un conținut transcendental; de aceea se numesc *concepte pure ale intelectului* (subl. n.), care se raportează a priori la obiecte, ceea ce nu poate face logica generală”...¹.

În esență, categoriile sunt forme (diferite) cu ajutorul cărora este adusã la unitate (sinteticã) multiplicitatea reprezentãrilor. „Eu numesc și unitatea acestei reprezentãri *unitate transcendentalã* a conștiinței de sine, pentru a desemna posibilitatea cunoașterii *a priori* care provine din ea”².

Cu semnificația *transcendentalã* a categoriilor se constituie urmãtoarea concepție: *categoriile* sunt „concepte pure ale intelectului” (*reine Verstandesbegriffe*) care condiționează orice experiență. Kant considerã cã diviziunea propusã de el „este dedusã sistematic dintr-un principiu comun, anume facultatea de a judeca (care este totuna cu facultatea de a gândi), și nu s-a nãscut *rapsodic*, dintr-o cercetare, întreprinsã la întâmplare, a conceptelor pure, de a cãror enumerare completã nu putem fi niciodatã siguri, fiindcã sunt stabilite numai prin inducție, fãrã a ne gândi cã pe cale inductivã nu se poate concepe niciodatã de ce tocmai aceste concepte și nu altele aparțin intelectului pur”³.

---

¹ Imm. Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Editura Științificã, 1969, p. 110. „În felul acesta – continua Kant –, existã exact atãtea concepte pure ale intelectului care se raportează *a priori* la obiecte ale intuiției în genere cãte funcții existau în toate *judecãțile* posibile în tabelul precedent [în tabelul *judecãților* – n.n.]; cãci funcțiile amintite epuizează complet intelectul și îi mãsoarã complet capacitatea. Vom numi aceste concepte, dupã Aristotel, *categorii*, întrucãt intenția noastrã este la origini identicã, în totul cu a sa, deși în realizare se îndepãrtează mult de ea” (*ibidem*).

² *Ibidem*, p. 128, „Filosofia lui Kant stã în fața noastrã ca o construcție puternicã, al cãrei plan și configurare trezește admirația noastrã. Înțelegem astãzi din logicã mai mult decãt Kant și contemporanii sãi... dar noile noastre metode de lucru și disponibilitãți trebuie puse în serviciul intepretãrii textelor clasice, îndeosebi a celor kantiene, pentru a face viu și trainic conținutul lor pentru sarcinile zilelor noastre” (G. Patzig, *Die logischen Formen praktischer Sãtze in Kants Ethik*, în: *Kant. Zur Deutung seiner Theorie von Erkennen und Handeln*, Kiepenhauer & Witsch Kõln, 1973, p. 219.)

³ *Ibidem*, p. 111. Urmeazã motivarea (pe larg), apoi precizarea: „Voi analiza, în cele ce urmeazã, aceste concepte în mãsura în care este necesar în legãturã cu teoria metodei pe care o elaborez” (*ibidem*, p. 112).

O definiție a categoriilor întâlnim în *Analitica transcendențială* (cap. II: *Despre deducția conceptelor pure ale intelectului*, secțiunea I; § 13): „În prealabil vreau să mai dau numai *definiția categoriilor*. Ele sunt concepte despre un obiect în genere, cu ajutorul căruia intuiția acestui obiect este considerată ca *determinată* cu privire la una din funcțiile logice ale judecăților”⁴.

„*Categoria* nu are altă folosire pentru cunoașterea obiectelor – scrie Kant (paragr. 22) – decât aplicarea ei la obiecte ale experienței”: „*A gândi* un obiect și *a cunoaște* un obiect nu este deci același lucru. Din cunoaștere fac parte, în adevăr, două elemente: mai întâi conceptul, prin care un obiect este gândit (*categoria*), și, al doilea, intuiția, prin care obiectul este dat; căci dacă conceptului nu i-ar putea fi dată o intuiție corespunzătoare, el ar fi o *idee* în ce privește forma, dar fără niciun obiect, și prin ea nu ar fi posibilă nicio cunoaștere despre un lucru oarecare, fiindcă, pe cât știu, nu ar exista nimic și nici n-ar putea exista ceva, la care ideea mea să poată fi aplicată”⁵.

2. „Dacă acum comparăm această *Analitică* cu partea analitică a *Criticii rațiunii pure speculative*, ni se prezintă un minunat contrast între ele. Nu principii, ci o *intuiție* pură sensibilă (spațiu și timp) era acolo primul dat care făcea posibilă cunoașterea *a priori* și anume pentru obiecte ale simțurilor... Dincolo de obiectele experienței, deci despre lucruri ca noumene, i s-a refuzat cu deplină dreptate rațiunii speculative orice cunoaștere pozitivă”⁶.

„Dimpotrivă, consideră Kant, legea morală ne pune la îndemână, dacă nu o perspectivă, totuși un fapt absolut inexplicabil din toate datele lumii sensibile și din întreaga sferă a folosirii teoretice a rațiunii noastre, fapt care ne dă o indicație asupra lumii intelectului pur, ba chiar o *determină pozitiv* și ne face să cunoaștem din ea ceva, anume o lege”⁷.

Kant susține, pentru „*autonomia rațiunii pure practice*”, legea morală, care este „principiul unei naturi suprasensibile și lumii a intelectului pur, a cărei replică trebuie să existe în lumea sensibilă, dar fără a prejudicia legilor acestei lumi...”

⁴ *Ibidem*, p. 124.

⁵ *Ibidem*, p. 141. De reținut că termenul „idee” traduce aici „sin Gedanke” (un gând); „prin urmare, nici categoriile nu ne procură cu ajutorul intuiției cunoaștințe despre obiecte decât numai prin aplicarea lor posibilă la *intuiția empirică*, adică ele nu servesc decât la posibilitatea cunoașterii empirice, iar această cunoaștere se numește existență. Prin urmare, categoriile n-au altă folosire pentru cunoașterea lucrurilor decât numai întrucât acestea sunt considerate ca obiecte ale unei experiențe posibile” (*ibidem*, p. 142).

⁶ Imm. Kant, *Critica rațiunii practice*, în: *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice*, București, 1972, p. 131.

⁷ *Ibidem*. Această lege „trebuie să procure lumii sensibile ca natură sensibilă (în ceea ce privește ființele raționale), forma unei lumi a intelectului, adică a unei *naturi suprasensibile*, fără să dăuneze totuși mecanismului ei. Natura, în sensul cel mai general, este existența lucrurilor supuse legilor. Natura sensibilă a ființelor raționale în genere este existența acelor ființe supuse legilor condiționate empiric, prin urmare, pentru rațiune: eteronomie. Natura suprasensibilă a acelorași ființe este, din contră, existența lor după legi independente de orice condiționare empirică, prin urmare aparține autonomiei rațiunii” (*ibidem*, p. 131–132).

Căci în realitate legea morală ne transpune potrivit Ideii ei într-o natură în care rațiunea pură, dacă ar fi însoțită de o putere fizică adecvată ei, ar produce Binele suprem, și ne determină să conferim voinței noastre forma lumii sensibile ca unui întreg alcătuit din ființe raționale”⁸.

Această „Idee” servește „ca model, oarecum ca schiță, determinările voinței noastre”, căci „noi suntem conștienți prin rațiune de o lege căreia toate maximele noastre îi sunt subordonate, ca și când prin voința noastră ar trebui să fie creată în același timp o ordine naturală. Această lege trebuie să fie deci Ideea unei nu empiric date și totuși posibile prin libertate, prin urmare suprasensibile, căreia, cel puțin din punct de vedere practic, îi dăm realitate obiectivă, pentru că o cunoaștem ca obiect al voinței noastre în calitate de ființe pure”⁹.

Așadar, este vorba de celebra „diferență dintre legile unei naturi căreia îi este supusă voința, și a unei naturi care este supusă unei voințe (cu privire la raportul acestei voințe față de acțiunile ei libere)”, diferență bazată „pe faptul că la cea dintâi obiectele trebuie (*müssen*) să fie cauzele reprezentărilor care determină voința, iar la cea din urmă, voința trebuie (*soll*) să fie cauza obiectelor, astfel încât cauzalitatea voinței își are principiul determinant exclusiv în facultatea rațiunii pure, care, din această cauză, poate fi numită și o rațiune pură practică”¹⁰.

Problema este: „dacă și cum rațiunea poate fi practică, adică nemijlocit determinantă a voinței”; noua „muncă” a *Criticiei*, „trebuie să pornească de la legi pure practice și de la realitatea lor”, dar „în locul intuiției ea pune acum ca fundament conceptul existenței lor în lumea inteligibilității, anume conceptul de libertate”, ceea ce înseamnă „că acele legi practice nu sunt posibile decât în legătură cu libertatea voinței, dar ele devin necesare, dacă libertatea este presupusă sau, invers, libertatea este necesară, pentru că acele legi sunt necesare ca postulate practice”¹¹.

Cu acestea, Kant consideră că „principiul suprem al rațiunii practice... există prin el însuși, absolut a priori și independent de principii empirice”; deducția legii morale „nu privește cunoștința despre natura obiectelor, care într-un fel oarecare pot fi date rațiunii undeva în afara ei, ci o cunoștință, în măsura în care această cunoștință poate deveni fundamentul existenței obiectelor înseși și în măsura în care prin ea rațiunea are cauzalitate într-o ființă rațională, adică rațiunea pură care poate fi considerată ca o facultate determinând nemijlocit voința”¹².

⁸ *Ibidem*, p. 132.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 132. Astfel se delimitează o problemă a *Criticiei rațiunii speculative* („cum poate rațiunea să cunoască a priori obiecte”) și o alta a *Criticiei rațiunii practice* („cum poate ea fi nemijlocit un principiu determinant al voinței”). Importantă (în acest context) este cea de a doua problemă, care „nu cere să se explice cum sunt posibile obiectele facultății de a râvni, căci aceasta, ca problemă a cunoașterii teoretice a naturii, rămâne pe seama *Criticiei rațiunii speculative*, ci numai cum poate rațiunea să determine maxima voinței”; este vorba „de determinarea voinței și de principiul determinant al maximei ei ca voință liberă” (*ibidem*, p. 134).

¹¹ *Ibidem*, p. 134–135.

¹² *Ibidem*, p. 135.

Legea morală „este dată oarecum ca *un fapt al rațiunii pure*, de care suntem conștienți a priori și care e apodictic cert, chiar supozând că nu s-ar putea invoca în experiență niciun exemplu în care ea să fi fost exact urmată”; „legea morală este de fapt o lege a cauzalității prin libertate... determină ceea ce filosofia speculativă trebuia să lase nedeterminat, anume legea unei cauzalități al cărei concept nu era decât negativ în cele din urmă, și-i procură deci acestuia pentru prima dată realitate obiectivă”¹³.

3. „Dar această realitate obiectivă a unui concept pur al intelectului, o dată introdusă în domeniul suprasensibilului, dă de acum încolo celorlalte *categorii*, deși totdeauna numai întrucât stau în legătură *necesară* cu principiul determinant al voinței pure (cu legea morală), o realitate obiectivă, dar *numai una practic aplicabilă*, în timp ce asupra cunoștințelor teoretice ale acestor obiecte, ca scrutare a naturii lor de către rațiunea pură, nu are nici cea mai mică influență spre a le extinde. Și în cele ce urmează, vom găsi că, *categoriile nu au legătură decât cu practicul*, și că mai departe nu-și arată o cunoaștere a acestor ființe”...¹⁴.

4. Dar să urmărim mai întâi „conceptul unui obiect al rațiunii pure practice”, înțeles aici ca „reprezentarea unui obiect ca un efect posibil prin libertate”: „A fi un obiect al cunoașterii practice, ca atare – subliniază Kant –, nu înseamnă deci, decât raportul voinței cu acțiunea prin care s-ar realiza el sau opusul lui, iar a judeca dacă ceva este sau nu un obiect al rațiunii *pure practice*, nu înseamnă decât a distinge posibilitatea sau imposibilitatea de a voi acea acțiune prin care, dacă am avea puterea necesară (lucru asupra căruia trebuie să judece experiența) s-ar fi realizat un anume obiect. Dacă obiectul este admis ca principiu de determinare a facultății noastre de *a râvni* [Begehrungsnermögens – n.n.], atunci cunoașterea posibilității lui *fizice* prin libera folosire a forțelor noastre trebuie să preceadă judecata, dacă el este sau nu un obiect al rațiunii practice. Dimpotrivă, dacă legea a priori poate fi considerată ca principiu determinant al acțiunii, prin urmare acțiunea ca determinată de rațiunea pură practică, atunci judecata: dacă ceva este un obiect al rațiunii pure practice sau nu, este cu totul independentă de compararea cu puterea noastră fizică, și problema nu este decât de a ști dacă ne este permis să *voim* o acțiune îndreptată spre existența unui obiect, în cazul când aceasta ar sta în puterea noastră”¹⁵.

¹³ *Ibidem*, p. 135, 136. „Rațiunea devine practică întrucât determină voința. Libertatea transcendentă – care în sine este speculativă – devine în acest fel libertatea practică, care poate și devine reală întrucât voința devine activă ca cauzalitate. În această trecere de la libertatea transcendentă la cea practică, de la rațiunea teoretică la cea practică și de la acțiunea moral-neutrală la acțiunea determinată, încep totuși și dificultățile filosofiei morale a lui Kant” (Claudia Graband, *Die Vermögen der Freiheit. Kants Kategorien der praktischen Vernunft*, in: *Kant-Studien*, 96. Jahrgang, Heft 1 (2005), p. 43).

¹⁴ *Ibidem*, p. 145.

¹⁵ *Ibidem*, p. 146. Așadar, „posibilitatea morală trebuie să preceadă acțiunea; căci în acest caz, nu obiectul, ci legea voinței este principiu determinant al acțiunii” (*ibidem*, p. 116).

Trebuie să explicăm „paradoxul metodei într-o *Critică a rațiunii practice*: că anume conceptul de bine și rău moral nu trebuie să fie determinat anterior legii morale (căreia ar trebui să-i servească, după aparență, chiar de bază), ci numai (cum se întâmplă aici) *după ea și prin ea*”! (*ibidem*, p. 151).

Conceptele de *bine* și *rău*, ca urmări ale determinării apriori a voinței, presupun și „un principiu pur practic, prin urmare o cauzalitate a rațiunii pure”, dar ele nu se raportează originar la obiecte, precum „conceptele pure ale intelectului sau categoriile rațiunii folosite teoretic, dimpotrivă, ele presupun obiecte ca date; dar toate împreună sunt moduri (*modi*) ale unei singure categorii, anume ca cea a cauzalității, în măsura în care principiul determinant constă în reprezentarea rațională a unei legi pe care rațiunea și-o dă ei însăși ca *lege* a libertății [subl. n.] și se dovedește astfel a priori ca practică”¹⁶.

Aici își află locul *categoriile libertății*, menite „a supune diversul râvnirilor unității conștiinței unei rațiuni practice care poruncește în Ideea morală, sau unei voințe pure apriori”; „în opoziție cu conceptele teoretice care sunt categorii ale naturii, acestea au un avantaj evident față de acestea din urmă”¹⁷.

Rezultă astfel un specific al conceptelor practice a priori; „fiindcă în toate preceptele rațiunii pure practice nu este vorba decât de determinarea *voinței*, și nu de condițiile naturale (ale facultății practice) ale *realizării intenției sale*, conceptele practice a priori devin imediat cunoștințe cu privire la principiul suprem al libertății și nu au nevoie să aștepte intuiții pentru a dobândi o semnificație și anume din această acțiune remarcabilă că ele însele produc realitatea lucrului la care se raportează (intenția voinței), ceea ce nu e câtuși de puțin treaba conceptelor teoretice”¹⁸.

Așadar, aceste categorii „nu privesc decât rațiunea practică în genere și astfel ordinea în care se prezintă duce de la cele care sunt moralmente încă nedeterminate și sensibil condiționate spre cele care, necondiționate sensibil, sunt determinate numai de legea morală”¹⁹.

În acest context, Kant propune: *Tabela categoriilor libertății* cu privire la conceptele de *bine* și de *rău*:

a. *Ale Cantității*

Subiectiv, după maxime (*opinii practice* ale individului)

Obiectiv, după principii (*precepte*)

Principii a priori; atât obiective cât și subiective, ale libertății (*legi*)

¹⁶ *Ibidem*, p. 153–154.

¹⁷ *Ibidem*, p. 154. Deosebirea este clară: „în timp ce acestea nu sunt decât forme ale gândirii care desemnează, numai prin concepte generale, obiecte în genere și în chip indeterminat pentru orice intuiție posibilă, cele dintâi se raportează, dimpotrivă, în determinarea unui liber arbitru (cărui adevăr nu i se poate da nicio intuiție complet corespunzătoare, dar care, ceea ce nu se întâmplă cu niciun concept al folosirii teoretice a facultății noastre de cunoaștere, are ca fundament o lege practică *a priori*) ca concepte practice elementare, în locul formei intuiției (spațiu și timp), care nu se află în rațiunea însăși, ci trebuie să fie luată de altundeva, anume de la sensibilitate, și ele au ca fundament *forma unei voințe pure*, care este dată în rațiune, prin urmare în însăși facultatea de a gândi” (*ibidem*).

¹⁸ *Ibidem*, p. 154–155.

¹⁹ *Ibidem*, p. 155.

b. *Ale Calității*

- Reguli practice *de acțiune* (PRAECEPTIVAE)
- Reguli practice *ale omiterii* (PROHIBITIVAE)
- Reguli practice *ale concepțiilor* (EXCEPTIVAE)

c. *Ale Relației*

- Cu personalitatea
- Cu starea persoanei
- Reciprocă, a unei persoane cu starea alteia

d. *Ale Modalității*

- Permisul și interzisul
- Datoria și contrarul datoriei
- Datoria perfectă și datoria imperfectă

5. Se poate observa că în această tabelă „libertatea este considerată ca un fel de cauzalitate, care nu e supusă însă unor principii empirice de determinare cu privire la acțiunile pe care ea le poate produce ca fenomene în lumea sensibilă; prin urmare se raportează la categoriile care privesc posibilitatea ei naturală, în timp ce fiecare categorie este totuși atât de universal luată, încât principiul de determinare a acelei cauzalități poate fi admisă și în afara lumii sensibile, în libertate ca proprietate a unei ființe inteligibile, până ce categoriile modalității înlesnesc trecerea, dar numai în chip *problematic*, de la principii practice în genere la cele ale moralității, care apoi pot fi demonstrate dogmatic prin legea morală”²⁰.

În esență, *categoriile libertății* „indică modalități (*Modi*) prin care ele pot să determine o voință, adică în ce fel ea poate să unească multiplicitatea dorințelor într-o maximă și dacă această maximă corespunde criteriului de moralitate. Ele aduc ordinea în multiplicitatea dorințelor și astfel o orientare a voinței care determină acțiunea unui subiect după maxime”²¹.

Kant însuși sublinia că aceste categorii „nu privesc decât rațiunea practică în genere și că astfel ordinea în care se prezintă duce de la cele care sunt moralmente mai nedeterminate și sensibil condiționate spre cele care, necondiționate sensibil, sunt determinate numai de legea morală”²².

²⁰ *Ibidem*, p. 158–159. Kant consideră că știm, din tabela de mai sus și din primul ei număr „de unde trebuie să pornim în cercetările practice: de la maximele pe care fiecare le bazează pe înclinarea lui, mergem la preceptele care sunt valabile pentru o specie de ființe raționale, întrucât ele concordă cu anumite înclinații, și în sfârșit la legea care valorează pentru toți, independent de înclinațiile lor... putem astfel cuprinde cu privirea întregul plan a ceea ce avem de făcut, ba chiar și fiecare problemă a filosofiei practice pe care o avem de soluționat și în același timp ordinea pe care o avem de urmat” (*ibidem*, p. 156).

²¹ Claudia Graband, *Das Vermögen der Freiheit. Kants Kategorien der praktischen Vernunft*, în: *Kant-Studien*, 96. Jahrgang, Hefgt 1 (2005), p. 49.

²² Imm. Kant, *op. cit.*, p. 155.

Aplicarea categoriilor vizează cunoașterea „obiectelor rațiunii practice”, conceptele de *bine* și de *rău* care „determină mai întâi un obiect pentru voință”, ele însele fiind însă „supuse unei reguli practice a rațiunii care, dacă este rațiune pură, determină voința a priori cu privire la obiectul ei... prin judecata practică se aplică unei acțiuni *in concreto* ceea ce a fost spus universal în regulă (*in abstracto*)”²³.

În esență, „categoriile practice” se deosebesc fundamental în funcția lor de cele teoretice prin faptul că ceea ce ele relevă nu este o cunoaștere de obiecte date în sensibilitate, ci produsul lor este cunoașterea practică a ceea ce este de făcut. Pe când „categoriile intelectului” au la bază formele intuiției (spațiul și timpul), „categoriile libertății au la bază” *formele unei voințe pure* și nu au nevoie de condiția intuițiilor sensibilității, ci „au ca fundament *forma unei voințe pure*, care este dată în rațiune”²⁴.

Prin toate acestea, Kant pune temeiurile unei concepții morale moderne, în cadrul căreia morala își dobândește autonomie, în virtutea principiului ireductibilității și autonomiei domeniilor teoretice, de fapt a formelor de bază ale culturii. Nu este astfel întâmplător, poate, că a fost considerat „filosof al culturii moderne” (H. Rickert) și un punct de sprijin în reconstrucția modernă în filosofie.

---

²³ *Ibidem*, p. 156.

²⁴ *Ibidem*, p. 54.